

НАПРЯМ 3. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ТА НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКАМИ СТАТІ

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПРИВАТНЕ VS ПУБЛІЧНЕ ОБВИНУВАННЯ

Антонюк Л. О.

*аспірантка кафедри конституційного права
Навчально-наукового інституту права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Домашнє насильство – це один із найбільш кричущих проявів порушень прав людини, адже у випадках цього виду насильства кривдник та постраждала особа знаходяться у особливому емоційному та, зазвичай, матеріальному зв'язку та становищі, що породжує відносну беззахисність постраждалої особи по відношенню до кривдника. Останнє, у свою чергу, є однією із причин недостатнього рівня повідомлень та розголошення про випадки домашнього насильства й притягнення кривдників до відповідальності.

Відповідно до даних Національного опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні, підготовленого Національним Демократичним Інститутом (НДІ) для Офісу Віце-прем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України 2018 року, найбільше від домашнього насильства в Україні потерпають жінки – 83% постраждалих осіб від домашнього насильства були жінками [6]. У той же час, згідно з даними дослідження Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) «Добробут та безпека жінок», опублікованого 2019 року, дві третини жінок в Україні (67%) стверджували, що у віці 15 років і старшому вони зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства з боку партнера або іншої особи [5]. Таким чином, проблема домашнього насильства є проблемою, перш

за все, захисту прав та свобод жінок і одним із наслідком існування гендерної нерівності у суспільстві.

Особливо актуальною для України ця проблема постала після 2014 року, коли на території держави розпочались воєнні дії, спровоковані російською агресією. Відповідно до дослідження ОБСЄ, жінки, чії нинішні партнери брали або нині беруть участь у бойових діях, мають значно вищий рівень імовірності потерпання від психологічного, фізичного й сексуального насильства з боку своїх партнерів, аніж ті, чії партнери не брали або не беруть участі в бойових діях (79 % і 58 %) [5]. Враховуючи те, що 24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, що спричинило розгортання повномасштабної війни, кількість сімей та пар, в яких один із партнерів брав або нині бере участь у бойових діях, значно зросла, що також тягне за собою ризик зростання кількості випадків домашнього насильства у майбутньому.

У аспекті зазначеного вище важливо розуміти характер причин домашнього насильства, яке має місце в Україні. Згідно із даними дослідження Українського інституту майбутнього «Домашнє насильство в Україні: досвід та настрої громадян», реалізованого 2021 року, абсолютна більшість громадян та громадянок основними причинами домашнього насильства вважають дві – вживання алкоголю (79 %) та вживання наркотичних речовин (68 %); наступними після них опитувані назвали фінансові негаразди (44 %) та мовчання постраждалих від домашнього насильства (42 %). При цьому, при опитуванні жінок деякі причини лунали помітно частіше аніж при опитуванні чоловіків: мовчання постраждалих від домашнього насильства назвали 49 % жінок проти 35 % чоловіків [7].

Останнє може буде спровоковано тим, що лише 17% жінок в Україні знають, що робити у випадку насильства, 33% володіють загальною інформацією, а 47% або не розуміють, як їм варто діяти, або взагалі не володіють відповідною інформацією (3% не визначились із відповіддю на відповідне запитання в опитуванні, проведеному ОБСЄ) [4].

Згідно з даними дослідження Українського інституту майбутнього небажання виносити сімейні проблеми на люди було основною причиною відсутності звернення до поліції за фактом домашнього насильства у 34% випадків [7]. ОБСЄ визначило, що 26% опитаних жінок в Україні підтримували твердження щодо того, що домашнє насильство – це приватна справа, яку слід вирішувати в сім'ї, у той час як 63% повністю або частково не підтримували його (1% не визначились або відмовились відповісти на запитання) [4]. Ці дані свідчать про те, що у одній третині випадків постраждала особа самостійно не зверталась до поліції, але більшість населення країни вважає, що

випадки домашнього насильства повинні розглядатись в публічно-правовій площині, а не залишатись в приватній.

У 2017 році українське законодавство щодо домашнього насильства було змінено як у контексті матеріального права, так і процесуального. Серед іншого, було запроваджено кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильстві. Статтею 126-1 Кримінального кодексу України (ККУ) встановлено визначення домашнього насильства для цілей кримінального провадження та норми покарання. Домашнім насильством у цьому контексті вважається умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [2]. У той же час, справи щодо домашнього насильства було віднесено до категорії справ, які мають розглядатись у формі приватного обвинувачення. Відповідно до статті 477 Кримінального процесуального кодексу України (КПКУ), кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень [3].

Таким чином, для того, щоб кримінальне провадження у справах щодо домашнього насильства було розпочато, потрібно наявність заяви від постраждалої особи. Враховуючи дані досліджень, які наводились вище, такий механізм дій у випадках домашнього насильства не забезпечить ефективного захисту постраждалих осіб та попередження наступних випадків, адже значна кількість постраждалих віддають перевагу замовчувати про такі ситуації та особисто не звертаються до відповідних державних органів. У свою чергу, це провокує скоєння ще більшої кількості випадків домашнього насильства та ще більш серйозне порушення прав постраждалих осіб, переважно жінок. Тож, згідно із дослідженням 2021 року, *більшість громадян та громадянок України (58 %) вважають, що посилення кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства стане запобіжником від його проявів. Жінки частіше за чоловіків називають посилення кримінальної відповідальності в якості дієвого інструменту протидії проявам домашнього насильства – 63 % до 52 %* [7].

У 2022 році Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульську конвенція). Глава VI документу визначає порядок проведення розслідування, кримінального переслідування, процесуальне право та захисні заходи у випадках

домашнього насильства. Зокрема, стаття 55 встановлює підґрунтя для публічного обвинувачення у випадках фізичного насильства, сексуального насильства, у тому числі зґвалтування, примусового шлюбу, каліцтва жіночих геніталій та примусового абортів або примусової стерилізації: «сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування [...] не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу» [1]. Розслідування у таких випадках не має залежати від того, подала потерпіла сторона заяву чи ні.

Отже, враховуючи дані соціологічних опитувань та зобов'язання, які виникають перед Україною у зв'язку із ратифікацією Стамбульської конвенції, на законодавчому рівні необхідно змінити норми щодо форми кримінального провадження у випадках домашнього насильства та запровадити застосування норм публічного провадження замість чинного наразі приватного провадження. Лише у такому випадку буде забезпечено ефективність дії як превентивного, так і карного механізмів боротьби з домашнім насильством та відповідність норм українського законодавства нормам міжнародного права.

Література:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, ратифікована Законом України № 2319-IX від 20.06.2022 року.
2. Кримінальний кодекс України.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України.
4. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Дослідження насильства над жінками «Добробут і безпека жінок». Основний звіт. 2019.
5. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Дослідження насильства над жінками в Україні «Добробут і безпека жінок». Україна: Доповідь про результати дослідження. 2019.
6. Національний Демократичний Інститут. Національне опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні. 2018.
7. Український інститут майбутнього. Домашнє насильство в Україні: досвід та настрої громадян. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/domashnye-nasylstvo-2-mln-ukrayincziv-stverdzhuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstкого-povodzhennya-u-pobuti/> (дата звернення: 05.10.2022).